

**Ubuntu
als
Afrikaanse filosofie**

Indeling werkstuk

1. Inleiding.

- 1.1 Opening
- 1.2 Vragen
- 1.3 Doelstelling
- 1.4 Opbouw van de tekst.

2. Hoofddeelte.

- 2.1 Ubuntu en spiritualiteit.
- 2.2 Ubuntu en Afrikaanse filosofie.
- 2.3 Ubuntu en reconciliation.
- 2.4 Ubuntu en globalisering.
- 2.5 Ubuntu en duurzaamheid.

3. Conclusie.

4. Literatuurlijst.

1. Inleiding

1.1 Opening

Voor het vak inheemse spiritualiteit en duurzame ontwikkeling was de eindopdracht een werkstuk te maken over een van de behandelde onderwerpen. Ik heb gekozen voor Ubuntu als Afrikaanse filosofie, omdat ik over dat onderwerp ook al een presentatie heb gegeven. Bovendien beschrijft het voor een gedeelte ook de Afrikaanse context, wat voor mij belangrijk is, omdat ik voor mijn scriptie een Afrikaans healingritueel wil beschrijven. Omdat ik dit vak volg in mijn master spiritualiteit, wil ik het vooral hebben over de spirituele dimensie en minder over de praktische toepassingen van Ubuntu in bijvoorbeeld management of politiek.

1.2 Vragen

De vragen die ik me daarbij stel zijn:

- Heeft Ubuntu te maken met spiritualiteit?

Het is dan eerst belangrijk te weten wat er wordt verstaan onder spiritualiteit en wat Ubuntu precies is.

- Is Ubuntu belangrijk in de duurzame ontwikkeling?

Wat is duurzame ontwikkeling, wat kan Ubuntu daarin betekenen en kan Ubuntu wat voor ons betekenen.

1.3 Doelstelling.

Het doel van dit werkstuk is om de gestelde vragen te beantwoorden aan de hand van de bestudeerde literatuur, de collegestof, een studiereis naar Senegal in januari van dit jaar en een bijgewoonde conferentie in Botswana over Health, Healing and the Religions of Africa, in Juli dit jaar.

1.4 Opbouw van de tekst.

In het hoofdgedeelte ga ik eerst beschrijven wat Ubuntu is en wat wordt verstaan onder spiritualiteit. Daarna ga ik verder in op de Afrikaanse filosofie, hoe is die ontstaan en hoe wordt er mee omgegaan. Verder zal ik wat kritische kanten beschrijven die er over dit onderwerp bestaan ten opzichte van bijvoorbeeld de globalisering en de reactie daarop. Als laatste ga ik het dan hebben over wat Ubuntu voor ons kan betekenen en of Ubuntu ook belangrijk is voor duurzame ontwikkeling.

2. Hoofdgedeelte

2.1 Ubuntu en spiritualiteit

Ubuntu is eigenlijk een Zoeloe woord, wordt voornamelijk gebruikt in Zuid Afrika en betekent: Een mens is pas mens in relatie tot andere mensen. Ubuntu bestaat volgens de Afrikaanse filosoof M.B. Ramose uit 2 woorden, *ubu* en *ntu*. *Ubu* betekent het 'zijn' in het algemeen, *ntu* zoals het "zijn" vorm krijgt. Het zijn 2 aspecten van 'zijn', als een eenheid en als een ondeelbare heilheid. Ubuntu wordt gezien als een Afrikaanse filosofie en een manier van leven, ofwel de spirituele basis van waaruit Afrikanen leven. Dit betekent dat er respect is voor en compassie is met een ander. In Afrika is er vooral ook respect voor de religieuze ander. Met deze ander worden de levenden en de doden (voorouders) bedoeld. Er is een eenheid tussen de levenden, de voorouders en de geesten.

Door het respect voor het religieuze in de ander heeft ieder ook het recht om zijn mening te zeggen. Er is veel aandacht voor de groep en meer aandacht voor eenheid dan voor verschil, maar er is wel respect voor het particuliere in het geloof van de ander, dus ook respect voor het individuele.

"A human being is an human being through (the otherness of) human beings", noemt Dirk J. Louw het in zijn artikel: *Ubuntu: An African Assessment of the religious other*.¹ Individuen bestaan alleen in relatie tot een ander, dus als de relatie verandert, verandert ook het individu. Je kunt het zien, schrijft hij, als een grote familie, die begint bij je familie, daarna het dorp of de clingenoten en nog verder als een grote broederschap. De familie bepaalt de meest elementaire sociale verhoudingen en binnen de familie de broer-broer relatie. Als je dit verder uitbreidt worden alle mensen broeders. Deze denkwijze staat lijnrecht tegenover het individualisme van Descartes, 'Ik denk dus ik ben' en daarmee ook tegenover het 'westerse' denken.

Deze Afrikaanse gemeenschapszin wordt vaak geprezen. Het wordt als een van de meest duidelijke kenmerken gezien van verschil tussen Afrikaanse en Westerse verhoudingen. Niet de familie als kerngezin, maar familie in de brede zin van "extended family".

Het zwaartepunt ligt dus bij de gemeenschap, maar daarmee is dus niet gezegd dat het individu geen betekenis of geen rechten zou hebben. Deze eenheid, schrijft Dirk J. Louw, ontstaat uit het idee dat we allemaal delen of aspecten zijn van hetzelfde universele krachtveld. Dit zou ik spiritualiteit willen noemen. Met spiritualiteit bedoel ik dan de ongeconditioneerde bron van het bestaan. Deze bron, waarmee ieder en alles verbonden is, is ook de inspiratie van waaruit je leeft. Ik denk dat alle mensen deel uitmaken van dit krachtveld, maar wij zijn die verbondenheid voor een gedeelte kwijtgeraakt. Deze eenheid wordt in Afrika wel ervaren en gezien als collectivisme

¹ Dirk J. Louw, *Ubuntu: An African Assessment of the Religious Other*, <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Afri/AfriLouw.htm>

of communalisme, wat ook onderdrukkend kan zijn voor het individu. Maar bij het werkelijke Ubuntu is dat naar mijn idee niet het geval. Er is dialoog, er is relatie en afstand, waarin ieder gerespecteerd wordt in zijn anderszijn, in zijn uniek-zijn. In het Afrikaanse denken zijn volgens dezelfde schrijver communalisme en individualisme niet in tegenstelling met elkaar.

Collectivisme en individualisme vormen een tegenstelling binnen het Europese denken die voor Afrika niet geldig is. Het is verkeerd het individu los te zien van de gemeenschap. De eigenwaarde en de autonomie van de persoon zijn in het communalisme niet afwezig of worden niet over het hoofd gezien. Individuele persoon en gemeenschap hebben telkens hun eigen betekenis, zij kunnen niet los van elkaar bestaan.

Maar is dit overal in Afrika aanwezig? Er is nog steeds veel geweld, maar daartegenover zijn er ook plaatsen, bijvoorbeeld Zuid Afrika, waar een transformatie is geweest, mede door het concept ubuntu, tot een democratie.

Ubuntu is uniek voor Afrika, maar de normen en waarden zijn ook terug te vinden in andere religies en ideologieën.

2.2 Ubuntu en Afrikaanse filosofie.

Ubuntu betekent dus, zoals we hebben gezien, een manier van leven, een levensfilosofie.

Er werd altijd gedacht dat in Afrika geen filosofie bestond, mede omdat het een orale cultuur is en er niets op schrift stond. Er zijn veel studies gedaan, die een vervolg kregen in de zogenaamde ethnofilosofie. Hierbij gaat het om de poging uit de taal van de Afrikaanse volkeren, in het bijzonder uit de spreekwoorden, de opbouw van de taal, maar ook uit de mythische vertellingen en de zeden en gebruiken het filosofische gehalte te lichten. De eerste persoon die hierover geschreven heeft is de Belgische missionaris Placide Tempels in zijn boek, Bantoe filosofie.² Hij ontdekte het begrip 'levenskracht' als de centrale waarde in hun denken, een kracht van het hele 'zijn', het hele leven. Deze 'kracht' is in alles en iedereen aanwezig en door vermindering van deze kracht ontstaat ongeluk, ziekte, lijden enzovoort. God werd gezien als de bron van deze levenskracht. Het 'zijn' zelf, schrijft hij, is levenskracht, want de levenskracht is met het 'zijn' verbonden. Alle levende wezens hebben volgens de schrijver een eigen 'wezen', een eigen kracht en door deze levenskracht zijn alle wezens met elkaar verbonden.

Tempels was de eerste die over deze "filosofie" heeft geschreven, maar hij had het hierbij nog wel over de "primitieven" en gaf daarbij aan dat hun filosofie niet te vergelijken was met de onze. Deze volkeren, zegt hij, spreken vooral in het hier en nu. Elke handeling, elk spreken moet eerst ontologisch goed zijn, daardoor is het ook moreel en gerechtelijk goed. In de levenskracht zit ook een bepaalde levensrang en God verlangt waardering van ieders levensrang, want anders komt er onheil en moet de ordening hersteld worden. Dit wordt gezien als ontologische reiniging en levensherstelling. Dit zijn Bantoe begrippen, daarentegen zijn straf, boete en vergelding Europese begrippen. Als je kijkt naar de begrippen ontologische reiniging en levensherstelling, zou je kunnen zeggen dat de balans hersteld moet worden tussen de mens en God. Dezelfde denkwijze tref je ook nu nog aan. In een healingritueel bijvoorbeeld wordt ook de balans hersteld, zodat de zieke persoon weer geneest. Hierover later meer.

² Placide Tempels, Bantu Philosophie, Ontologie und Ethik, Duitse vertaling 1956, Wolfgang Rothe verlag Heidelberg.

Vanuit de verdere ethnofilosofie heeft men de filosofie van de wijsheidsleraren of sages ontdekt. Deze sages of wijsheidsleraren worden aangetroffen in vele Afrikaanse volkeren, zij denken over de geheimen van de wereld en het menselijke leven na en geven raad. Het is een aparte groep naast priesters, medicijnmannen en politieke leiders. De sage filosofie is vooral mondeling doorgegeven. Later zijn er ook andere vormen van filosofie ontstaan, ook de academische studie van de filosofie.

Maar hoe is deze Afrikaanse wijsheidsleer ontdekt?

Op internet vond ik het boek van Dr. Heinz Kimmerle, *Mazungumzo*, dialogen tussen Afrikaanse en Westerse filosofie³, waarin hij in hoofdstuk 1 schrijft over Henry Odera Orika, filosoof aan de universiteit van Nairobi en zoon van een sage, die zijn filosofische opleiding heeft gehad in Zweden en in Amerika en die ontdekte dat het bij de westerse filosofie en bij de wijsheidsleer van zijn vader om dezelfde zaak gaat. Orika maakt in zijn boek *Sage Philosophy* onderscheid tussen volkswijsheid en filosofische wijsheid, een onderscheid dat volgens andere filosofen moeilijk te maken is, omdat het mythisch – religieuze moeilijk te onderscheiden is van het filosofische. Volgens andere filosofen is het hoogste niveau van wijsheid te vinden in de esoterische traditie van “ingewijden”. Uit andere bronnen is bekend dat de sages als ze raad geven, uit hun wijsheidsvoorraad putten en de uiteenzettingen veelal afsluiten met een spreekwoord. Hun raad heeft de vorm van een raadsel en is met de spreuken van een orakel te vergelijken. Het is daarom moeilijk voor onderzoekers om in de vorm van een interview de filosofie te herkennen. Maar volgens de schrijver kan men wel zeggen dat de kern van de Afrikaanse filosofie ligt in de sage filosofie.

Kimmerle beschrijft verder in het eerste hoofdstuk van zijn boek dat de filosoof, historicus en politicus Cheik Anta Diop uit Senegal denkt dat de sage filosofie haar oorsprong heeft in het oude Egypte. Zijn stelling is: De Europese en Afrikaanse filosofieën hebben hun gezamenlijke oorsprong in de geheime leren van de Isis-cultus. Deze stelling is intussen door andere filosofen bevestigd en uitgewerkt. Dit Egypte was het Egypte van voor de Arabisering en Islamisering. Deze invloeden zouden dan via Nubie en Ethiopië naar de Afrikaanse binnenlanden zijn gekomen, vooral via de handelsroutes. In ieder geval zijn, volgens de schrijver, bepaalde basisbegrippen in het denken in verschillende delen van Afrika hetzelfde.

Langs diezelfde wegen zijn later het christendom en de Islam de Afrikaanse landen binnengedrongen. De christelijke missie heeft vanaf de vijftiende eeuw met de kolonisering hand in hand gewerkt, met een stroomversnelling in de negentiende eeuw. Na de kolonisatie zijn er veel onafhankelijke Afrikaanse christelijke kerken opgericht. Dit zijn christelijke kerken die de Afrikaanse gebruiken en rituelen op hebben genomen. Een vorm van acculturatie volgens Theo Witvliet in een boek over bevrijdingstheologie in de derde wereld.⁴

Hij spreekt over de impact van de koloniale machten en de druk van hun missionaire activiteiten op de traditionele Afrikaanse cultuurpatronen die van meet af aan een sterk racistische inslag hadden: de minderwaardigheid van de Afrikaanse ‘natuurmens’ ten opzichte van de geciviliseerde Europeaan was een vast, vanzelfsprekend gegeven.

Ook in de Islam is een synthese ontstaan met de traditionele Afrikaanse religies. Belangrijk waren hierbij de marabouts. Dit zijn de “ingewijden” en staan in de traditie van het soefisme, een mystieke stroming binnen de Islam. Zij hebben een spirituele en politieke leidersfunctie en

³ Dr. Heinz Kimmerle, *Mazungumzo*, *Dialogen tussen Afrikaanse en Westerse filosofie*, <http://home.concepts-ict.nl/~kimmerle/interculturalcommunicationframe.htm>

⁴ Theo Witvliet, *Een plaats onder de zon, bevrijdingstheologie in de derde wereld*, 1984 ten Have BV, Baarn, pg 110.

komen vooral voor in West Afrika. Deze marabouts worden ook vaker sage genoemd. Tijdens een reis door Senegal heb ik een Marabout ontmoet. Hij is een begeleider op je spirituele weg, die vooral een individuele weg is. Je kiest zo'n Marabout ook zelf en hij is pas Marabout door de volgelingen die hij heeft.

In Senegal heb ik gezien dat religie alom aanwezig is. Mensen hebben een afbeelding van hun Marabout omhangen, je ziet afbeeldingen op busjes en op huizen, je hoort veel religieuze muziek, op straat en op het strand, en er zijn veel spontane samenkomsten waarbij er gezongen en gebeden wordt. Ook het samenleven in familieverband, met kinderen en kleinkinderen en met familieleden die zelf niet genoeg geld hebben om voedsel te kopen, heb ik kunnen meemaken. De gastvrijheid van mensen om bijvoorbeeld een groep mensen een hele dag door te laten brengen op een slaapkamer en op het erf en mee te laten eten. Dit zijn voor mij voorbeelden van gemeenschap.

Volgens de eerder genoemde Oruka zijn er in alle culturen sages, het zijn volgens hem de wachters van een maatschappij die in moeilijke tijden het voortbestaan veilig stellen. Als voorbeeld geeft hij Gandhi of de Afrikaanse politieke leiders in hun strijd om onafhankelijkheid. Hierbij grijpen ze terug op motieven van het communalisme, de gedachte van een 'extended family', die altijd voor hun leden zal opkomen. Maar aan de andere kant moet men ervoor waken de dorpsgemeenschap niet als een idylle te zien. Ook Theo Witvliet schrijft hierover: "Hoe verschillend de grote leiders van de Afrikaanse onafhankelijkheidsstrijd in politiek opzicht ook dachten, in hun filosofie lag een sterk accent op de waarde van de autochtone cultuur. Maar zij beseften dat er geen weg terug was: traditionele cultuurpatronen hebben de koloniale periode zelden ongeschonden doorstaan en bovendien is het, ook wanneer Nyerere kiest voor Afrikaans socialisme, alleen al uit economische noodzaak onvermijdelijk 'waarden' en 'elementen' uit de westerse cultuur over te nemen".⁵

In Afrika vind je dus de filosofie van het Wij. Een aantal Bantu-talen kennen ook een voorrang van het wij voor het ik. Het Afrikaanse 'wij' is alleen veel uitgebreider dan ons 'wij'. In Afrika horen daarbij ook de geesten, de goden en de hoogste God. Tot deze geesten behoren ook de vooroudergeesten, door John Mbiti de living-dead genoemd.⁶ Dit zijn de overledenen tot 5 generaties terug. Ze worden nog gezien als deel van de familie en zij zijn de eerste (kortste) verbinding met de wereld van de geesten. Tijdens bijvoorbeeld een ritueel staan de levende mensen op de grenslijn tussen de eigen zichtbare wereld en de onzichtbare wereld van de (voorouder) geesten.

Volgens John Mbiti zijn 'Africans notoriously religious', maar ik denk dat daar de laatste jaren veel verandering in is gekomen, religies zijn veranderd en ook atheïsme komt voor. Ik denk dat je wel kunt zeggen dat spiritualiteit alom aanwezig is. Het wereldbeeld is holistisch, alles wordt veel meer als eenheid gezien. God is de bron, maar er bestaat een kracht of energie die het hele universum doordringt. Traditionele genezers, priesters en medicijnmannen maken gebruik van deze kracht in hun bemiddeling tussen de mens en God of de geesten. Hoe is deze manier van denken te verklaren. John Mbiti verklaart dit door het Afrikaanse concept van tijd.⁷ Het lineaire concept van tijd dat wij kennen, is in Afrika niet bekend. Zij kennen geen toekomstige tijd, want gebeurtenissen die in de toekomst liggen hebben nog niet plaatsgevonden, dus bestaan nog niet.

⁵ Idem, pg 111

⁶ John Mbiti, *African Religions and Philosophy*, Heineman, Oxford 1990, pg 81-82

⁷ idem, pg 16

Actuele tijd is de tijd van nu en van wat is geweest. Mbiti beschrijft dit aan de hand van 2 Swahili woorden: 'Sasa' en 'Zamani'. Sasa is het 'nu', datgene wat nu belangrijk is, niet iets wat in de toekomst ligt, want daar kan men zich geen voorstelling van maken en daar bestaan ook geen woorden voor. De Sasa periode is dus ook de belangrijkste periode voor een individu. Het is het moment van nu, met een heel korte toekomst en een oneindig verleden (Zamani). De Sasa periode is geen constante, zoveel te ouder de persoon, zoveel te groter de Sasa periode. Zamani is niet het verleden dat wij kennen, maar veel groter. Het heeft een verleden, heden en toekomst en omvat de Sasa periode. Sasa kan gezien worden als de periode van het bewuste leven, Zamani daarentegen omvat ook de mythen en geeft daarmee ook betekenis aan de Sasa periode. Ook de geschiedenis beweegt zich achteruit, van de Sasa periode naar Zamani. Doordat er geen echte toekomst bestaat, is er ook weinig zicht op vooruitgang. Zamani is de tijd die alles verklaart. Door middel van mythen en verhalen wordt de tegenwoordige tijd uitgelegd. Door de kolonisatie en de westerse manieren van denken is er wel verandering ontstaan en is er meer aandacht gekomen voor de toekomstige tijd, maar nog steeds is het vertellen van verhalen een belangrijk gegeven. Tijdens de conferentie in Botswana werden er tijdens een diner verhalen verteld door professor Musa Dube van de universiteit van Botswana. Zij is een voorstandster van het vertellen van verhalen en in een Afrikaans tijdschrift las ik over haar ideeën: "Professor Dube suggests that storytelling which is central to African life, should be used by women as a theory of analysis and as a method of rewriting the patriarchal silences about women's lives in the biblical texts and African history. This is a very important discovery because this provides essential contextual analytical frameworks".⁸

Tijdens het vertellen van deze verhalen was het verschil tussen de Afrikanen en ons als westerlingen heel duidelijk. De Afrikaanse mensen gingen helemaal op in het verhaal, ze maakten geluiden mee, gaven commentaar en zaten op het puntje van hun stoel, terwijl de westerlingen wat voorzichtig zaten mee te lachen. Ook de verhalenvertelster ging helemaal op in haar verhaal en was het verhaal zelf. Ik vond dat een goed voorbeeld van in het moment leven en daarin ook helemaal aanwezig zijn.

Tijdens de conferentie werd ook het belang van holistische genezing duidelijk. De westerse aanpak met alleen aandacht voor het fysieke lichaam werkt niet in Afrika. Het raakt mensen niet in hun geloofswereld. Buiten de aandacht voor het fysieke lichaam, moet er ook aandacht worden geschonken aan het interne of spirituele lichaam en aan het sociale lichaam. Ook hier werd het woord Ubuntu genoemd. Je kunt een mens niet genezen zonder aandacht te besteden aan zijn omgeving, want een mens is pas mens in relatie met andere mensen. Als deze relatie verstoord is, dit kan ook de relatie met de voorouders zijn, is er geen fysieke genezing mogelijk.

2.3 Ubuntu en reconciliation.

Verzoening als herstel van de ware betrekkingen met God, is de bron van de verzoening met ons zelf, met andere mensen en met de hele schepping.

Uit: Verslag van de 13^e wereldzendingconferentie van de wereldraad van kerken, Athene 2005.

⁸ Book reviews, Other ways of Reading: African Women and the Bible, in Boleswa, Journal of Theology, Religion and Philosophy, December 2005, pg 123.

Reconciliation of verzoening is een essentieel aspect van alle menselijke relaties zegt Wim van Binsbergen in een artikel over reconciliation en ubuntu als shared humanity⁹. Volgens hem wordt 'ntu' zoals het voorkomt in ubuntu of bantu of muntu meestal vertaald als 'human' en staat dan tegenover de onzichtbare wereld van het bovennatuurlijke, de geesten en God.

Reconciliation komt volgens hem voor tussen 2 mensen of in groepen op religieus en politiek niveau. Op religieus gebied gaat het vaak vergezeld van ritueel, gebed of offer en is dan ook gemakkelijker te herkennen dan het is op antropologisch gebied. Er bestaat volgens hem geen antropologie van de verzoening.

Reconciliation is alleen mogelijk als het duidelijk is dat er een conflict is en als er openlijk over gesproken is. Reconciliation is dan de transformatie van dit conflict, waarin het conflict gerelativeerd wordt en in een ander licht en in een bredere context wordt gezien met het oog op de toekomst. Hij schrijft hierover op pag. 3:

“Reconciliation is emphatically not the application of formal normative rules from a society's cultural orientation, it is not the result of a fixed procedure or a fixed scenario, but it consists in the creation of an framework within which those rules can acquire an added value of inclusivity, flexibility and transcendence”.

De gedeelde menselijkheid (shared humanity) die wordt ervaren en weer wordt teruggevonden in reconciliation, maakt ook weer andere contacten mogelijk. De reconciliation in groepen gaat vaak gepaard met gezamenlijk eten. Dit is ook een vorm van dezelfde gedeelde humaniteit. Dit zie je ook vaak gebeuren in grote rituelen of festivals over de hele wereld.

In healingrituelen wordt deze 'shared humanity' ook wel *communitas* genoemd. Edith Turner schrijft over *communitas* in haar boek: *Among the healers*.¹⁰ *Communitas* wordt ervaren in religieuze rituelen, maar ook in de wereld van de sport of daar waar mensen samenkomen met hetzelfde doel en dan een gemeenschappelijkheid ervaren. Volgens de schrijfster voel je, als je *communitas* ervaart, de aanwezigheid van een spirituele kracht, het komt onverwacht als een warme wind en verbindt iedereen met elkaar. Het geeft een openheid en een gevoeligheid naar elkaar. Er wordt een eenheid ervaren en het geeft tegelijkertijd een vreugdevol gevoel. Het woord *communitas* komt eigenlijk van haar man, de antropoloog Victor Turner. Hij noemde het ook wel anti-structuur. Het staat buiten het gewone leven en er is een mogelijkheid voor verandering, voor creativiteit en nieuwe ideeën.

In de situatie van een ritueel treedt er meestal een bemiddelaar op. Dit kunnen verschillende personen zijn. Op religieus gebied een priester, prophet of marabout, maar in een ander reconciliationritueel kan het ook een politiek persoon of bijvoorbeeld de hoofdmans van een Afrikaans dorp zijn. Tijdens zo'n ritueel waarin *communitas* of *shared humanity* wordt ervaren treedt er dan een transformatie op. Deze transformatie valt buiten tijd en ruimte en de oneindigheid wordt er ervaren. Door deze ervaring ontstaat de mogelijkheid tot verandering en nieuwe inzichten. Wim van Binsbergen schrijft hierover: “The great benefit of reconciliation consists in the fact that society is newly constituted, not only on the concrete basis of the regained unity of the parties, but also on a much more general and abstract level: the reconstitution of any social community in the term of shared humanity, the confession of such shared humanity (ubuntu) is the essence of reconciliation”.

Het tegenovergestelde van reconciliation is conflict, wraak of toverij. Je zou kunnen zeggen dat de politieke, de sociale of de kosmische orde dan verstoord is en dat de balans weer hersteld

⁹ Wim van Binsbergen, *Reconciliation, a major African social technology of shared and recognised humanity (ubuntu)* http://www.shikanda.net/african_religion/reconcil.htm

¹⁰ Edith Turner, *Among the healers*, Praeger Westport, 2006, pg 159

moet worden. Het Afrikaanse reconciliation heeft daarmee het potentieel tot creatieve herformulering in elke context, op elk niveau en in elk conflict. Het concept van Ubuntu en reconciliation is vooral in Zuid Afrika toegepast als transformatieproces door managers en politieke leiders. Deze Afrikaanse traditie kan daardoor een voorbeeld zijn voor andere landen en andere volkeren.

2.4 Ubuntu en globalisering.

De eerder aangehaalde antropoloog Wim van Binsbergen heeft een artikel geschreven over Ubuntu en globalisering.¹¹ Hij vat hierin samen wat Mogobe Ramose in zijn boek *African philosophy through ubuntu* schreef in een hoofdstuk over globalisering en ubuntu: “The globalisation process in which the modern world is increasingly drawn, amounts to the ascendance of a market-orientated economic logic of maximalisation, in which the value, dignity, personal safety, even survival of the human person no longer constitute central concerns.”

Afrika heeft veel geleden onder invloed van de kolonisatie en ook door het globaliseringsproces, maar ubuntu geeft een hernieuwde waardeorientatie, omdat ubuntu inspireert tot menselijkheid. Volgens Ramose kan ubuntu als levensfilosofie zelfs de hele wereld inspireren. Het globaliseringsproces wordt in Afrika vooral gezien als een Europees proces wat de Afrikaanse, op ubuntu gebaseerde samenlevingen verwoest heeft.

Maar hier is van Binsbergen en met hem vele anderen het niet mee eens. Hij ziet Ubuntu als een product van de globalisering en hij ziet het meer als een academische constructie, voortgebracht door de onderdrukking. Ubuntu werd en wordt in Zuid Afrika vooral ook toegepast in de sfeer van reconciliation na de apartheid.

Het is moeilijk vast te stellen of Ubuntu bestond voor de kolonisatie. Er is voor de kolonisatie nooit over geschreven, alleen over gesproken en samen met de kolonisatie kwamen de westerse ideeën en filosofieën en later ook de academische studie die zich ging bezighouden met Ubuntu. Ubuntu en vreedzame samenlevingen worden vaak gezien als een ‘lost Paradise’ dat verloren is gegaan door de kolonisatie.

Van Binsbergen schrijft hierover¹² “Looking for the ‘true’ precolonial or nineteenth-century meaning of ubuntu through etymological, ethnographic and historical procedures would be based on a misunderstanding of what ubuntu is, and is meant for. Nonetheless, like most ideologies, ubuntu is legitimated by the claim that this concept sums up the ancestral value orientation of the majority of the Southern African globalised urban population today.”

In feite maakt het ook niet uit of het in deze vorm bestaat heeft. Door de meeste Afrikaanse schrijvers wordt Ubuntu wel genoemd als Afrikaanse filosofie. Ik denk zelf dat Ubuntu als een of andere vorm wel bestaat heeft, maar voor de kolonisatie meer als een spirituele kracht werd ervaren. Met het westerse denken is men zich hiervan pas bewust geworden en heeft men er een woord aan gegeven. Een woord dat in een andere vorm al in de Bantoe talen bestond.

Ubuntu als filosofie kan volgens mij van grote waarde zijn voor andere landen en werelddelen. Meer aandacht voor de mens en voor menselijkheid in het algemeen zou niet misstaan in de grote ondernemingen en in de samenlevingen van tegenwoordig. In die context kwam ik het woord

¹¹ Wim van Binsbergen, *Ubuntu and the globalisation of southern African thought and society*, in *Quest* Vol. XV No.1-2,2001.

¹² *Idem*, pg 71

Ubuntu ook tegen in een artikel van Doekle Terpstra.¹³ Hij geeft er 3 betekenissen aan: Ik ben mens door mijn verbondenheid met andere mensen; Ik besta, omdat jij bestaat; Opkomen voor een ander is opkomen voor jezelf. Met ander woorden, zegt hij: dit woord staat voor de essentie van ons bestaan. Het aspect van de verbinding houdt tegelijk verantwoordelijkheid in en solidariteit is vorm geven aan deze verantwoordelijkheid. Solidariteit is iets wat tegenwoordig niet meer op de eerste plaats staat. En dat is wat wij van Ubuntu kunnen leren, volgens mij. Tijdens de conferentie in Botswana vroeg een spreker uit de V.S. zich af wat Amerika kan leren van Afrika. Maar misschien kan ik zeggen wat kan de rest van de wereld leren van Afrika. Het gaat daarbij om een toename van compassie door de Afrikaanse concepties van gemeenschap, verantwoordelijkheid voor elkaar en verzoening. Anders gezegd, door Ubuntu.

In Afrika is een ontwikkeling ontstaan die African Renaissance wordt genoemd. Dit betekent dat ze terug willen naar “the paths of the ancestors”. Maar bestaan ‘deze paden’ nog wel in deze globaliserende wereld, vraagt Frans Wijsen zich af.¹⁴ En was deze tijd wel zo welvarend en vredig zoals ze zeggen. Vrede en gemeenschappelijkheid blijken lang niet altijd aanwezig te zijn geweest. Maar eigenlijk kan dat ook niet. Waar mensen bij elkaar zijn, zijn er ook verschillende meningen en praktijken. Het is maar hoe je daar mee omgaat. Het woord inheemse spiritualiteit wordt ook vaak gezien als spiritualiteit zoals wij dat woord kennen. Ik zie spiritualiteit meer als de bron en religie zie ik als het vormgeven van spiritualiteit. Op deze manier bekeken kun je inheemse spiritualiteit dan beter inheemse religie noemen. Dit is een vormgeven van de spiritualiteit en is in Afrika ook op verschillende manieren gebeurd.

Als er over Ubuntu wordt gesproken denk ik dat spiritualiteit wordt bedoeld en dat dit ervaren wordt in de gemeenschappelijkheid. Antropologen hebben ontdekt, zo schrijft Frans Wijsen dat Afrikaanse religies ook materialistisch waren en dat religie ook wat moest opleveren of nuttig moest zijn. Op dat gebied zal hun denken en doen ook niet zo veel verschillen met ons, want we zijn ten slotte allemaal mensen. Maar ik denk dat het verschil zit in de verbondenheid die zij ervaren met de spirituele bron. Deze verbondenheid kan hun helpen in deze globaliserende wereld. Niet door terug te gaan naar hoe ze denken dat het was, maar door deze verbondenheid te blijven koesteren en gebruik te maken van de mogelijkheden die de globalisering hun biedt. Want, zoals ik al eerder schreef, veranderingen kun je niet tegenhouden en de wereld zal altijd blijven veranderen, maar we moeten ons realiseren dat de bron van waaruit we leven en waarmee we verbonden zijn altijd hetzelfde blijft.

2.5 Ubuntu en duurzaamheid.

Duurzaamheid wordt vaak in verband gebracht met ontwikkeling. De cursus die ik heb gevolgd heet dan ook, Inheemse spiritualiteit en duurzame ontwikkeling.

Het woord ontwikkeling betekent vooruitgang. Maar vooruitgang, waar naar toe. Ik zou zeggen, een betere wereld. Maar een betere wereld is voor iedereen een andere wereld. Het kan economische vooruitgang betekenen, maar ook vooruitgang op spiritueel gebied. Duurzaamheid

¹³ Doekle Terpstra, Waar het visioen verdwijnt, verwildert het volk, Titus Brandsma Lezing 2006, pg 10

¹⁴ Frans Wijsen, Indigenous Spirituality and Sustainable Development, Critical Appraisal of African Renaissance, Nijmegen, 2007, pg 1

zou ik willen omschrijven met verder kijken dan alleen deze tijd of dit leven en ervoor zorgen dat ook de volgende generaties nog een leefbare wereld hebben.

Maar hoe past Ubuntu en (inheemse) spiritualiteit hierin.

Als je alleen gaat kijken naar wat beter of wat slechter is in deze wereld, dan kom je er niet uit. Frans Wijsen zegt hierover¹⁵: “To say that all evils come from Europe and all solutions come from Africa is a stereotype, just as the Euro-centric conviction of colonial administrators and missionaries that everything in Africa was primitive and barbarian was a stereotype.”

Er moet een openheid zijn naar elkaar toe, een ont-moeten. Dan is er ook respect voor elkaar, want door gebrek aan respect, gaan mensen zich profileren. En als je jezelf niet respecteert, respecteer je ook de ander niet. Er moet een gemeenschappelijkheid zijn van waaruit je samen werkt. Deze gemeenschappelijkheid zou je Ubuntu kunnen noemen, maar zou je ook spiritualiteit kunnen noemen. Frans Wijsen¹⁶ vraagt zich af wat het verschil is tussen religie en spiritualiteit. Hij haalt hier Lovemore Mbigi aan die zegt: “In African spirit religion, the spirit represents our ultimate real self” en vergelijkt dat met het type spiritualiteit dat Paul Heelas en Linda Woodhead beschrijven in hun boek, *The Spiritual Revolution* en waarin ze spreken over de God in ons. Hij denkt zelf dat religie het geloof is in een wereld anders dan onze zichtbare wereld en niet een God binnen in ons, maar God als de Absolute Ander.

Ik zou zeggen, combineer het. God, de goddelijke geest of een spirituele kracht, die zich in ons bevindt, maar ook buiten ons. Een God of een spirituele kracht die te ervaren is als gemeenschappelijkheid in een ontmoeting, die kan transformeren, die ons de mogelijkheid geeft te veranderen. Als je leeft vanuit deze spiritualiteit, vanuit deze verbondenheid, is samenwerking mogelijk en leef je in een duurzame wereld.

3. Conclusie

Als ik terugkijk op de verschillende aspecten van Ubuntu, komen een paar woorden steeds terug. Het zijn ubuntu, spiritualiteit, gemeenschappelijkheid, humaniteit, solidariteit, verzoening, verbinding en heelheid. Ik denk dat ze allemaal met elkaar in verbinding staan en ook allemaal met Ubuntu te maken hebben. De rode draad in het hele werkstuk zou ik de spirituele kracht willen noemen. De spirituele kracht als krachtveld uit het eerste hoofdstuk(2.1), de spirituele kracht als levenskracht (2.2), de spirituele kracht in gemeenschappelijkheid (2.3), de spirituele kracht in verbondenheid (2.4) en de spirituele kracht in onszelf en in de wereld om ons heen(2.5) Ik zal proberen ze in het kort nog een keer met elkaar te verbinden. Allereerst heelheid, ook soms wel heiligheid genoemd. We zijn allemaal op weg naar heelheid. Maar hoe komen we daar. Door Ubuntu of gemeenschappelijkheid, ook wel *communitas* of gedeelde humaniteit genoemd, kun je spiritualiteit ervaren. Dit biedt de mogelijkheid tot transformatie, tot verzoening, op weg naar heelheid.

Ik denk dat ik het hele werkstuk op deze manier kort heb samengevat en dat de vragen die ik me in het begin heb gesteld ook zijn beantwoord. Ik weet dat ik op een ideologische manier te werk ga, maar ik hoop dat ik ook een paar kritische kanten voldoende belicht heb.

¹⁵ Idem, pg 7

¹⁶ idem, pg 9

Het was een hele klus, maar ik heb er veel van geleerd en ik hoop dat het voor de lezer van dit werkstuk aangenaam zal zijn om te lezen.

Arcen, augustus 2007.
Nell Notermans.

4. Literatuurlijst.

W. van Binsbergen, Reconciliation, a major African social technology of shared and recognised humanity (ubuntu). http://www.shikanda.net/african_religion/reconcil.htm

W. van Binsbergen, Ubuntu and the globalisation of southern African thought and society in: *Quest* Vol XV No.1-2, 2001.

M.Dube, geciteerd in book reviews in: *Boleswa, Journal of Theology, Religion and Philosophy*, vol 1, No.1, December 2005, pag. 123.

L. Karsten en H. Illa, Ubuntu as a management concept in : *Quest* Vol. XV No. 1-2, 2001.

H. Kimmerle, Mazungumzo, Dialogen tussen Afrikaanse en westerse filosofie, <http://home.concepts-ict.nl/~kimmerle/interculturalcommunicationframe.htm>

D.J.Louw, Ubuntu: An African Assessment of the Religious Other, <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Afri/Afrilouw.htm>

- J.S. Mbiti*, African Religions and Philosophy, Heineman, second edition, 1990.
- P. Tempels*, Bantu Philosophie, Ontologie und Ethik, Duitse vertaling Wolfgang Rothe Verlag Heidelberg, 1956.
- D. Terpstra*, Waar het visioen verdwijnt, verwildert het volk, Titus Brandsma Lezing 2006.
- E. Turner*, Among the Healers, Stories of Spiritual and Ritual Healing around the World. Praeger, Westport, Connecticut London, 2006.
- W. Tyndale*, Religions and the Millennium Development Goals: Whose agenda? Conference Religion and Development, November 3 2004, The Hague.
- T. Witvliet*, Een plaats onder de zon, bevrijdingstheologie in de derde wereld. Ten Have/Baarn 1984.
- F. Wijsen*, paper: Indigenous Spirituality and sustainable Development, Critical Appraisal of African Renaissance.